

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЛАБОРАТОРІЯ "ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВОЛИНИ"

**МАТЕРІАЛИ
IV ВОЛИНСЬКОЇ МІЖНАРОДНОЇ
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 10-РІЧЧЮ ЗАСНУВАННЯ
ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

м. Житомир, 18-19 листопада 2011 року

Збірник наукових праць

Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
Житомир
2011

Галина Яковенко
(м. Харків)

ДІЛОВОДНІ ДОКУМЕНТИ ДИРЕКЦІЇ НАРОДНИХ УЧИЛИЩ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ДОМАШНЬОЇ ОСВІТИ

Діловодні джерела посідають важливе місце в джерельній базі з проблеми історії домашньої освіти та містять багату інформацію про організацію діяльності домашніх учителів. Робота цієї категорії педагогів відбувалася під керівництвом дирекції народних училищ Волинської губернії, що здійснювала систематичний контроль за якісним і кількісним складом педагогів.

Комплекс діловодних джерел становлять звіти про діяльність домашніх і приватних учителів; рапорти, донесення, прохання, клопотання та дозволи про призначення на посаду; відомості та формулярні списки осіб, які займалися домашнім навчанням; службове листування дирекції народних училищ Волинської губернії з канцелярією Волинського громадянського губернатора та Житомирською міською поліцією. Інтенсивне формування цього масиву джерел свідчить про попит на освітні послуги домашніх педагогів.

Аналіз джерельної бази дає підстави зробити висновок, що домашні вчителі за своїм соціальним станом були дворянами. Саме від дворянства надходила значна

кількість клопотань про отримання дозволу складати іспити для одержання свідоцтва на право приватного навчання. Запити на освітні послуги домашніх учителів також надходили від дворянства. Домашні учителі один раз на півроку надавали звіти про свою роботу. У цьому документі зазначалися основні професійні досягнення за звітний період, а саме: кількість дітей, яких навчали, та обсяг знань, що були засвоєні за програмою Дирекція народних училищ Волинської губернії систематично перевіряла свідоцтва про право навчання в приватних будинках та контролювала поведінку (благодійність) домашніх учителів. Наприклад, свідчення від луцького городничого правління дворянину Антону Ковальському, що він, перебуваючи сім років на помешканні, поводив себе чесно та сумлінно, ніяких за ним справ щодо колишнього заколоту не помічено.

Такий ретельний контроль із боку Дирекції народних училищ пояснювався ще однією причиною. Після придушення польського повстання 1830–1831 рр. відбувалося посилення боротьби з опозиційним ставленням до імперської політики. Спеціальна комісія у справах південно-західних губерній контролювала всі сфери життя, зокрема й освіту. До представників дворянського стану було вжито жорстоких репресивних заходів – позбавлення маєтків та виведення з дворянського стану.

Домашнім та приватним учителям польського походження не можна було видавати свідоцтва на право викладання без дозволу та узгодження попечителя Київського навчального округу. Місцеве керівництво зобов'язали по можливості віддаляти їх із Волинської губернії. Тут призупинили видачу їм свідоцтв з 23 квітня 1839 р. Осіб, які не мали права одержувати такі свідоцтва, за тасемним розпорядженням видаляли під благовидним приводом. Наявність права викладати в повітових і парафіяльних училищах не гарантувала працевлаштування на роботу в приватних будинках, для цього потрібен був спеціальний дозвіл.

За умови надання довідки про позитивну поведінку та політичну лояльність до роботи допускалися особи, які одержали такі свідоцтва від навчальних закладів, що не входили до Київського навчального округу.

Домашні та приватні вчителі мусили повідомляти про заплановані та вимушені службові переміщення, що обов'язково записувалися в їхньому послужному списку. У цій «трудовій книжці» фіксувалися всі місця роботи протягом усього часу педагогічної діяльності, а також прізвища та посади батьків учнів. У разі тимчасового або постійного припинення занять домашнім навчанням вони також мусили повідомити про ці обставини освітній керівний орган. Наприклад, дворянин Іван Змієвський із села Лотош повідомляв про те, що він переїхав до Овруча та залишається без посади й занять.

Із листування між дирекціями училищ різних губерній видно, що домашні вчителі запрошувалися за рекомендаціями з різних куточків Російської імперії. Так, німець за походженням Фрідріх Напле склав іспит у Санкт-Петербурзькому університеті на право викладати німецьку мову, перебував на обліку в Московській дирекції народних училищ протягом 1844–1845 рр., потім в Орловській дирекції народних училищ. Про прибуття в повіт домашніх учителів повідомляли повітові предводителі дворянства. Наприклад, учитель французької мови Іван Гутурб, стаж роботи 20 років, колишній учитель Харківського інституту шляхетних дівчат, 61 року, свідоцтво на право приватного вчителя одержав від попечителя Московського університету в 1832 р. Декілька років (1813–1817) домашньому навчанню дітей у Волинській губернії присвятив у майбутньому ректор Харківського Імператорського університету П. П. Гулак-Артемівський (16 (27).01.1790 – 1(13)10.1865). Не закінчивши Київську духовну академію, в 1813 р. він почав викладати в приватних пансіонах м. Бердичева, а також у

будинках багатих польських поміщиків. Свідоцтво в Дерптському університеті одержав домашній учитель Едуард Фогель. Вихованці підросли, і професійна необхідність примушувала змінювати багато місць служби.

Дирекція народних училищ Волинської губернії особливо уважно контролювала діяльність іноземних учителів. Інформація про їхню благодійність також регулярно надходила від городничих та предводителів дворянства. Наприклад, із листування дирекції з Житомирською міською поліцією стало відомо, що неблагодійність стала причиною заборони французькому підданому приватному вчителю Лейсману працювати в Бердичеві.

Досліджені документи свідчать про те, що домашні та приватні вчителі присвячували своїй роботі досить тривалу частину свого життя. За свідченням поміщика Іпатія Єловицького, нагляд за дітьми та сумлінне виконання обов'язків учителя Едуардом Фогелем, який навчав дітей французькій мові та історії, не залишало часу для іншої роботи.

Домашні та приватні вчителі перебували на своїх посадах тривалий час. Звичайно, не тільки в одній сім'ї. Проаналізувавши формулярні списки домашніх педагогів Волинської губернії від 1844 до 1852 рр., можна побачити, що в документах згадуються прізвища одних і тих же вчителів, які не змінювали свого місця роботи.

Вік домашніх учителів був зрілим – від тридцяти років і більше. Найстаршим був Сігізмунд Вілльяс, 72 років, приватний заслужений учитель, колезький секретар Волинської губернії Ровенського повіту. Серед тих, хто працював, було багато вчителів віком 50-60 років, тобто вікових обмежень для занять домашнім навчанням не існувало.

Домашні та приватні вчителі викладали по декілька предметів, серед яких були арифметика, письмо та іноземні мови – німецька, французька, латина, польська. Учні вивчали не менше двох іноземних мов. Батьки намагалися залучити до навчання носіїв рідної мови. Наприклад, у звітах згадуються прізвища австрійського та німецького підданих Антона Дудзинського та Фрідріха Нанше, французьких підданих Якова Феррона та Анні Бодруа.

Фізичним вихованням двох синів Іозерата Доморадського займався приватний учитель Йосип Голярський.

Щодо навантаження, то домашні вчителі навчали п'ять-сім дітей. Наприклад, приватний учитель Михайло Вільчинський навчав 6-7 хлопчиків, по два з кожної родини. У списку приватного вчителя Доміра Голярського налічувалося семеро учнів: Цезарій Івановський, Щенсий Соколовський, Валерій Орловський, Юліан Якубовський та троє дітей Паржницьких – Ігнатій, Олександр, Полікарп.

Польські дворяни намагалися дати своїм синам якісну освіту. У документах дуже рідко трапляються імена дівчаток. Наприклад, сумлінними ученицями вчителя Івана Савинського були маленькі княгині Марія Сангушко та Пелагея Потоцька. Приватні вчителі також навчали дітей у себе вдома. Наприклад, до Emilii Хомицької, яка мешкала в м. Луцьку, приходили на уроки троє маленьких дочок місцевих чиновників.

У звітах міститься інформація про успішність та поведінку учнів. Учителі позитивно оцінювали успіхи своїх вихованців. Індивідуалізація навчання та високий рівень фахової підготовки вчителів були запорукою значних навчальних успіхів дітей.

Серед домашніх учителів можна було знайти вчителя з оплатою відповідно до своїх матеріальних можливостей. Наприклад, декабрист Люблінський Юліан Казимирович (6.02.1798 – 26.08.1873) – дворянин Волинської

губернії, виховувався в 1803 – 1811 рр. в училищі ксьондзів-піаристів, а потім по бідності та хворобі вдома.

Професійні послуги домашніх і приватних учителів у Волинській губернії користувалися великим попитом у польських дворян, які прагнули дати своїм дітям якісну освіту. У ролі домашніх педагогів виступало саме дворянство, яке мало високий базовий освітній рівень та право навчати дітей у приватних будинках. Рівень освітньої підготовки таких учителів уможлиблював викладання одним педагогом багатьох предметів, серед яких чільне місце посідали загальноосвітні – читання, письмо, арифметика та іноземні мови – французька, німецька, польська. Серед дворянства заняття домашнім і приватним навчанням було поширеним заняттям і становило додатковий прибуток. Тому у Волинській губернії працювали домашні педагоги з різних регіонів Російської імперії, бо тут можна було знайти застосування своїм педагогічним умінням. Домашні вчителі іноземного походження працювали в будинках багатих польських поміщиків.